

УДК 371.13 (043.3)

О. О. Бабакіна,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Харківський гуманітарно-педагогічний інститут)

ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

У статті проаналізовано результати пілотажного дослідження стану розв'язання проблеми формування громадянськості майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах, визначаються недоліки громадянського виховання студентів. Автором з'ясовано ставлення студентів до громадянського виховання, їхня громадянська позиція, розуміння сутності громадянськості особистості.

Формування громадянськості майбутнього вчителя набуває сьогодні особливої актуальності, що забезпечує усвідомлення і визначення сучасним педагогом завдань, цілей та методів громадянського виховання молодого покоління. Ефективна організація виховної роботи в сучасних педагогічних вищих навчальних закладах, спрямована на формування громадянськості майбутніх учителів як їхньої професійної якості, вимагає врахування позитивного досвіду та усунення недоліків, що існують у сучасній масовій вузівській практиці [1].

Розкриваючи суть і зміст громадянськості, не можна не помітити органічний взаємозв'язок цього явища з найважливішими професійними якостями вчителя, його національною самосвідомістю, що безпосередньо пов'язана з основними засадами побудови держави. Тим більше, що сьогодні непересічного значення набуває в Україні проблема розбудови суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової, цілісної держави та відповідної системи професійної освіти, що побудована на основі принципів гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнонародських духовних цінностей, толерантності, громадянськості. Цим проблемам присвячені праці вчених Н. Дерев'янка, Н. Косаревої, О. Вишневського, П. Вербицької, О. Доукіної, П. Ігнатенка, В. Кожокар, В. Кременя, Л. Крицької, В. Оржеховської, В. Поплужного, О. Сухомлинської та інших учених.

З метою вивчення стану громадянського виховання в сучасних педагогічних вищих навчальних закладах нами було проведено пілотажне дослідження, завданнями якого було:

- вивчити досвід формування громадянськості майбутніх учителів у педагогічних вищих навчальних закладах, визначити позитивні сторони і недоліки цього процесу;
- з'ясувати ставлення викладачів до проблеми дослідження, виявити визначеність громадянської позиції, рівень готовності викладачів до формування громадянськості студентів;
- вивчити можливості навчально-виховного процесу у формуванні громадянськості студентів педагогічного вищого навчального закладу.

Мета статті – аналіз результатів вивчення стану громадянського виховання в сучасних педагогічних вищих навчальних закладах.

У пілотажному дослідженні були задіяні 1200 студентів і 350 викладачів Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, Балаклійського та Красноградського педагогічних коледжів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

У ході пілотажного дослідження використовувалися такі методи науково-педагогічного дослідження, як педагогічне спостереження, вивчення планів виховної роботи, анкетування, тестування, бесіди, написання творчих робіт (есе на тему "Я – громадянин").

У ході пілотажного дослідження щодо сформованості в майбутніх учителів громадянської позиції були отримані такі дані (за самооцінкою студентів): 71,3% опитуваних переконані, що у них сформована громадянська позиція; 11,5% студентів вважають, що не мають стійкої громадянської позиції; 3,2% виявили нерозуміння поставлених питань; 14% респондентів не змогли дати конкретної відповіді, оскільки ніколи не замислювались над цим питанням.

Респондентам, які вважають свою громадянську позицію сформованою, було запропоновано завдання розкрити сутність поняття "громадянськість". Результати виявилися такими:

- 16% респондентів не пов'язують наявність громадянськості з обов'язками громадянина своєї держави;
- 35% студентів пов'язують громадянськість з участю у виборах;
- 24% опитаних розуміють громадянськість як комплекс суджень політичної, економічної, соціальної сфери життя, наявність своєї точки зору;
- 22% студентів вважають, що громадянськість – це перш за все, почуття патріотизму;
- 21% майбутніх учителів вважають, що людина, яка має громадянську позицію, бере участь у житті своєї країни (але не конкретизують);

- 17% респондентів вважають, що громадянськість – це дотримання законів держави;
- 12% студентів розуміють громадянськість як протест проти тих негативних процесів, що відбуваються в суспільстві;
- 10% респондентів заявили, що активна громадянськість – це відповідальність перед майбутніми поколіннями.

Решта студентів (3,2%) розуміють громадянськість, як: бережливе ставлення до природи; збереження культурних традицій свого народу; участь у громадських організаціях; спроможність впливати на життя в суспільстві; доброзичливе ставлення до культур інших народів.

Студенти (3% від загальної кількості респондентів), які вважають, що не мають громадянської позиції, пояснювали це тим, що, "мій голос все одно не буде враховано", "в нашій країні дуже важко реалізувати свою громадянську позицію", "держава мало робить та не захищає своїх громадян", "у нашій країні є випадки порушення прав людини". Також називалися такі причини як: бідність, корумпованість чиновників. Кількість таких студентів склала 1,8%.

1,2% респондентів виявили виражену антигромадянську позицію. Для таких студентів були характерні такі висловлювання: "громадянськість, громадянська позиція – гучні слова", "слово громадянин втратило свою значущість", "від держави нічого доброго не чекаю", "навчаюсь тільки для того, щоб отримати диплом про освіту". Ці студенти не відчувають відповідальності за те, що відбувається в державі; не ототожнюють себе з державою.

Отримані дані від інших методів дослідження в цілому відповідають самооцінці студентів.

Так, результати тестування свідчать про те, що розуміння сутності понять, що входять у тезаурус громадянськості знаходиться на інтуїтивному рівні, ґрунтуються на побутових знаннях або книжкових уявленнях. Як наслідок, більшість респондентів (83,3%) не змогли без попередніх пояснень розкрити суть таких понять як "громадянин", "громадянська позиція", "громадянське суспільство", "демократія" тощо.

У своїх творчих роботах (есе) більшість студентів розмірковували про "якусь" країну. Лише незначна кількість студентів (12,1%) написали про те, що Людина повинна чітко розуміти, в якій державі вона хоче жити і на основі цього уже вирішувати, як служити цій державі.

Аналіз одержаних результатів дав підстави свідчити, що недостатньо орієнтуються в когнітивному компоненті громадянськості більшість студентів 1-2 курсів, дещо краще справилися з поставленим завданням студенти старших курсів.

З метою виявлення причин такого стану студентам було запропоновано назвати причини нерозуміння основних "понятійних компонентів громадянськості" [2]. Відповіді студентів молодших курсів зводилися до того, що "ще не вчили", "не зовсім обізнаний з даного питання", окремі зовсім не змогли пояснити.

Частина старшокурсників пов'язують слабку необізнаність з небажанням вивчати окремі предмети, з вивченням матеріалу "сьогодні на сьогодні", з відсутністю практичних занять тощо.

Одержані результати допомогли встановити, що окремі викладачі не приділяють належної уваги пошуку ефективних шляхів і засобів громадянської освіти і виховання майбутніх вчителів, відсутній диференційований підхід у педагогічній діяльності на заняттях, увага приділяється вивченню кращого досвіду викладачів з питань громадянської освіти і громадянського виховання.

Для урахування і усунення цих недоліків у подальшій роботі нами було розроблено анкети, запитання для різних курсів, проаналізовано плани роботи наставників груп, керівників окремих гуртків, клубів "Я – громадянин України", "Правознавець", літературного театру, інтелектуальної гри "Любити Україну – служити їй", дискусійно-політичного клубу "Толерант".

З-поміж питань, які треба було з'ясувати на цьому етапі, були такі, котрі пов'язані з розумінням студентами понять "громадянин", "громадянство", "громадянськість", "толерантність".

На запитання "Що таке громадянськість? Виховання громадянськості?" половина студентів молодших курсів не змогли дати обґрунтованих повних відповідей, краще справилися студенти випускних груп.

Лише 25% студентів 1-2 курсів змогли дати більш-менш розгорнуті правильні відповіді і близько 32% студентів-випускників, решта відповідей були розпливчатыми, неконкретними.

На запитання "Яким повинен бути справжній громадянин України" 33% студентів вважають, що справжній громадянин повинен бути патріотом, любити Україну, захищати її; 21% – що це людина високої інтелігентності і моральності; 16% – це всебічно розвинена людина, 27% дали більш-менш правильну й повну відповідь і 3% – ухилилися від прямих відповідей.

На запитання "Що для тебе означає поняття "Батьківщина"?" 77% студентів відповіли: "Батьківщина – це країна, де я народилася, виросла, навчаюсь, місто, вулиця, де я живу", "Батьківщина – це вся Україна", "Батьківщина – це країна, де ти почуваш себе вільним, щасливим", "Батьківщина – це моя вільна, ні від кого незалежна, багата Україна".

Студенти випускних груп давали дещо ширші відповіді, вдаючись до художніх засобів: "Батьківщина – це мій рідний Харків, його трудолюбиві люди, це мої батьки – благородні і чесні люди, це дідусь і бабуся, що живить на берегах знаменитої ріки – Сіверського Дінця...", "Батьківщина – це безкраї лани колосистої пшениці і жита, квітучі луки, ліси і гори України; це працьовиті українці, це рідне місто, де я народилася, виросла, навчаюсь і буду працювати вчителем...".

9% студентів дали неконкретні, загальні відповіді; 13% – просто "відписалися"; у 2% – на жаль; читали й такі висловлювання: "Батьківщина – це загублене й розграбоване моє село".

Одне із запитань передбачало з'ясування думки студентів щодо міжнаціональних відносин: "Як ти ставишся до студентів інших національностей, які навчаються в інституті?". Більшість (63%) відповіли, що це – дуже добре, спілкування з ними духовно збагачує, допомагає збагатити знання про побут, культуру народу, який вони представляють; для 27% студентів дуже великого значення не має, хто навчається з тобою поруч, аби він був порядною і чесною людиною.

На запитання "Як повинні ставитись один до одного люди різних національностей?" 89% відповіли: "по-дружньому, добре терпимо", "з повагою один до одного, до історії культури й побуту, традицій інших народів", "допомагати в біді, радіти успіхам". Відповіді решти студентів були поверховими, не конкретними: "у моїй групі студентів інших національностей немає"; "я не знаю, бо таких друзів не маю", "не знаю".

Результати пілотажного дослідження дають підстави свідчити про те, що більшість студентів розуміють, що риси громадянськості формуються в процесі засвоєння ними історичних і духовних надбань рідного народу, цілеспрямованого національного виховання, як системи ідей, переконань, традицій, звичаїв народу, здорового способу життя, бережливого ставлення до природи; виховання гуманного шанобливого ставлення до культури, традиції, звичаїв інших народностей, що населяють Україну, високої культури, міжнаціонального спілкування.

Отже, в ході пілотажного дослідження виявлено, що у значній частині студентів не сформована чітка усвідомлена громадянська позиція. Майбутні вчителі не мають чіткого розуміння сутності громадянськості.

Разом з цим наведені факти ще не означають, що студенти у своїй більшості – аполітичні, байдужі та заглиблені лише у свої проблеми. Вважаємо, що система освіти приділяє недостатньо уваги громадянському вихованню, виробленню активної громадянської позиції майбутніх учителів початкових класів.

Результати наших спостережень свідчать про те, що ця проблема хвилює сучасну студентську молодь. Майбутні вчителі дуже жваво й емоційно включаються в дискусії на різні теми громадянського порядку, розмірковують про майбутнє нашої держави, про те, що не зможуть залишити свою країну, не проміняють на кращі матеріальні блага. З цікавістю студенти включилися у виконання завдання висловити судження і пропозиції щодо поліпшення роботи з формування громадянськості майбутніх учителів. Однак недостатня поінформованість, практична невідповідність є наслідком однобоких знань, уявлень з даної проблеми.

Отже, в ході пілотажного дослідження доведено, що проблема формування громадянськості майбутніх учителів у педагогічних вищих навчальних закладах вирішується в неповній мірі в навчально-виховному процесі замало уваги приділяється громадянському змісту підготовки майбутніх вчителів, певна частина викладачів не мають чіткої визначеної громадянської позиції, більшість педагогічних працівників мають недостатній рівень готовності до здійснення громадянського виховання студентів у цілому і формування у них громадянськості зокрема, рівень сформованості громадянськості студентів переважно низький (середній показник цього рівня склав 61%).

Дослідження дало можливість визначити напрями корекційної роботи щодо формування громадянськості студентів педагогічних вищих навчальних закладів, яка передбачає чітке визначення умов формування громадянськості; введення до навчального плану спецкурсу "Основи громадянськості особистості вчителя"; організацію більш активної та диференційованої роботи студентів, спрямованої на формування громадянської позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рацул О. А. Громадянське виховання на сучасному етапі: проблеми становлення та розвитку // Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Пед. науки. – 2002. – Вип. 41. – С. 131-133.
2. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навч.-метод. посіб. / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева та ін. – К. : ІЗМН, 1997. – 249 с.
3. Виховуємо людину і громадянина: Навч.-метод. посіб. / Упоряд. С. Буров. – Дрогобич : Відродження, 2006. – 127 с.

4. Гнатенко С. А. Виховання громадянськості у студентів в системі вищої освіти // Вісн. нац. техн. ун-ту України. Сер. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2003. – № 5. – С. 177-182.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 2001. – № 32. – С. 6-7.
6. Сіркізюк В. В. Основи національного виховання: Навч.–метод. посіб. – Кам'янець-Подільський: Абетка – Нова, 2004. – 303 с.

Матеріал надійшов до редакції 02.11. 2009 р.

Бабакина О. О. Изучение состояния формирования гражданственности будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях.

В статье проанализированы результаты пилотажного исследования состояния решения проблемы формирования гражданственности будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях, отмечены недостатки гражданского воспитания студентов. Автором определено отношение студентов к гражданскому воспитанию, их гражданская позиция, понимание сущности гражданской личности.

Babakina O. O. The Analysis of Future Teachers' Public Spirit Development at Higher Pedagogical Establishments.

The article reveals pilot research results of future teachers' public spirit's development problem solution state at higher pedagogical establishments and the drawbacks of students' social education. The author determines students' attitude towards social education, their public spirit and personal sense of citizenship.